

APROXIMACIÓ A LA DESCRIPCIÓ I ESTUDI DELS BARRIS DE BURJASSOT QUARTA ENTREGA

EL BARRI DE L'ALMARA (1ª PART)

Per Santiago López García.© (Targeta Nacional d'Investigador nº 2086)

El siguiente escrito se publicó en el Boletín Informativo de la “Asociación amigos de San Roque” nº 37, editado en abril del año 2009).

En les anteriors entregues: tant en la segona com en la tercera oferirem una descripció del barri de Cantereria, (també conegut com d'Espartero i inclús un sector d'ell conegut com *Lucense*). Com ya vaig explicar, dit barri s'assenta principalment en les antigues partides de “la Venta”, “les Ventetes”, “les Coves de Terra” i també en l'extrem sud de la partida de “l'Almara”, fins al traçat de la popular séquia de Fartamal.

Precisament, a l'hora de decidir-me pels teòrics límits, que em puguen servir per a delimitar cada barri, he cregut encertat fer coincidir, en este cas concret, els seus hipotètics límits ab el contigu barri que coneguem com barri de L'Almara, al que ens anem a dedicar tot seguit.

El meu plantejament està motivat en que a ran dels límits del barri de Cantereria, i més encara des de que es va construir l'autovia d'Ademús, tota la limítrof vessant de la partida de L'Almara anà ocupant-se per l'expansió d'un nou barri que prengué el nom d'esta partida.

Així, esta zona de la ciutat s'identifica ab un nom evocador i ab antigues reminiscències -l'Almara-, puix igualment es referix tant a una partida rural, com al barranc i com la séquia que històricament han compartit el mateix topònim.

En efecte, estos antics topònims, que participen del nom "Almara", els trobem acreditats en diversa documentació datada ya des del segle XIV, que he consultat en l'Archiu del Regne de València.

Així mateix, el nostre veí, l'historiador Ricardo Sixto, en base a la documentació consultada en archius també ha confirmat que dita zona, coneguda com Partida de l'Almara, abrasava la part més baixa de la fondalada existent entre la coma de Burjassot i la de Benimàmet; una zona de la que podem dir que estava delimitada, més o manco, pel traçat de l'antiga séquia de Faytanar (denominada posteriorment de Fartamal i després com Fartamals).

Deduixc, comparant documentació, que la séquia de Faytanar es denominaria anteriorment "de l'Almara". I també m'atreuixc a deduir que esta mateixa séquia, segles després, inclús es citada concretament pels anys 1930 com "del Bollo".

Estos terrenys agraris es mantingueren així fins a les últimes dècades del segle XIX; moment en que l'antic casc urbà de Burjassot començà a créixer en esta direcció. I d'esta manera, poc a poc, anaren creant-se nous carrers que actualment podem dir que formen el **Barri de l'Almara**.

Tant en esta primera part com en la següent procuraré donar un repàs a les característiques i història d'este tan emblemàtic barri de l'Almara. Per a aconseguir-ho he consultat diversa documentació d'archiu, hemeroteca i biblioteca, però també he tingut la sort d'escoltar les explicacions que m'han donat varies persones a les que vull citar. A elles és de justícia que dedique est artícul, i que passe a nomenar-les seguidament: la Sra. Carmen Bueso Almenar ("*Rogeta*" Barraig), i els Srs. José Alonso Andrés (*Panduro*), Francisco Andrés Estellés (*Paco Barraig*), Francisco Cebrià Marco (*Paco Esgarrat*), Germán Suay Marco (*de Germàn*), Manuel Bort Almenar (*Boca*), Miguel Bueso Almenar (*Quelo Barraig*), Antonio Sebastià Ferriol (*Toni Malull*) i Manuel Sebastià Paredes (*Nelo Malull*), a banda del citat Ricardo Sixto Iglesias. De tots he deprés, pero he de reconèixer que ab el Sr. Manuel Bort Almenar (*Boca*) he tingut més ocasions per a raonar pausadament d'estes qüestions.

Dit açò, i demanant permís a tots vostés, em permetran que els explique que per a fer la descripció d'este barri pense que és precís que els informe un poc més sobre la séquia de l'Almara, (també denominada antigament de Faytanar), puix està molt relacionada en tot este espai; inclús el seu tram paral·lel a l'antic casc urbà vingué a ser l'alineació del primer eixample urbanístic del nucli antic del poble.

Al respecte, farem menció a que la secció de séquia apareguda el passat any 2007 a l'alçar el paviment del carrer Cervantes per les obres de renovació urbanística, correspon al rec conegut com séquia de Faytanar (també anomenada popularment com Fartamal o Fartamals).

El conjunt d'esta séquia posseïx un extraordinari valor històric i etnològic, per formar part d'una xarxa d'enginyeria hidràulica representativa d'una forma d'assentament humà, d'intervenció en l'entorn i d'explotació dels seus recursos que s'ha produït a la genuïna Horta de Burjassot.

La totalitat d'esta séquia estigué funcionant com a rec o canal fins aproximadament als anys 1960, mentres existiren les hortes que es regaven ab les seues aigües, raó per la qual els habitants de Burjassot l'han coneguda perfectament. No obstant, a ran de mitjans del anys 1960 el ràpid creixement urbà de Burjassot anà transformant aquelles hortes en terrenys urbans, -a excepció del primer tram en la partida de la Capella- provocant que dita séquia fora reaprofitada per a abocar els desaigües de tota classe d'edificis; principalment de vivendes, convertint-la en una androna completament antihigiènica.

La denominada, popularment, séquia de **Fartamal** o inclús **Fartamals** (també, més antigament, denominada ab el nom de *Faytanar*) és coneguda en el terme de Burjassot, per creuar-lo transversalment des del sector sud fins a l'oest. I formà part del conjunt de les tres séquies "mares" que regaven el terme municipal de Burjassot, encara que la de **Fartamal** fon especial; més avant diré el perquè.

Es tractava d'un canal d'amplària d'uns cinc pams valencians, la qual va reduint-se, segons tinc observat; puix en alguns trams té uns 73 cm. d'amplària (tres pams i mig) a banda dels margens d'afecció, si bé en els tolls s'eixampla considerablement.

Està adscrita a la séquia de Moncada, puix pren les aigües per una fesa en dita séquia, abans d'arribar al Molí de Bonany. Comença i conclou en ella; tenint les caigudes a la dita séquia mare. Té la peculiaritat que, a excepció de la seua fesa que està en Benimàmet, el seu recorregut únicament travessa el terme de Burjassot. És a dir: és la séquia genuïna de Burjassot.

Bàsicament el seu curs, tal com el vaig conèixer a mijans del segle XX, s'enfilava, en concret, per tres sectors diferenciats: el primer sector, específicament pel sud-est, on s'estenen les partides d'horta de **la Capella**, de **l'Almara**, en direcció a la zona propera de **la Coma**¹; el segon sector comprenia des de l'eixida de l'hort de la finca del Trigona, girant als horts dels caserons del carrer Major, tenint ans una derivació que regava el jardí de la Devesa del Castell; i l'últim sector es dirigia fins arribar a l'interior de la Devesa de Carsí, en la **Cometa** que dèiem de Godella.

El creixement de les zones residencials de Burjassot, a ran de principis del segle XX, ha anat convertint esta séquia en un albelló; situació que s'ha agreujat per l'eliminació de les hortes que regava, al convertir-les l'expansió d'este barri i d'atres del casc urbà en edificis de vivendes, inclús industrials.

Així, les primeres zones irrigades que deixaren de ser-ho per a ser urbanitzades són les que ara formen part del carrer *Bautista Riera*, prop del carrer *Cervantes*.

¹ NOTA.- Posteriorment, el planejament urbanístic recalificà estos terrenys rústics d'horta en "terciaris", es dir: centres comercials, etc.

Últimament, les obres d'urbanització de les terres de la partida de la Capella, junt al camí de Lliria per Beniferri (antic **camí fondo de Lliria**) per a transformar-les en zona comercial, han desfet l'autèntica horta de Burjassot ab el paisatge agrari que hi havia, i al mateix temps han eliminat físicament la séquia en la seua major part juna barbaritat!.

Pel que respecta al tram que creuava per la zona del casc antic, abans de tornar a la séquia mare, sols resta actualment algun tram soterrani, un dels quals ha tornat a ser destapat accidentalment (març del 2007) per les recents obres d'urbanització en el carrer *Cervantes*, al casc antic de Burjassot; carrer que cal recordar que al segle XIX es denominava "**calle de la acequiola**".

A la vista de la documentació de caràcter històric, és evident l'antiguitat de la séquia coneguda -a nivell popular- a Burjassot com de "**Fartamal**". La qual, i tal com deduïx, també era coneguda pel nom de "**cequiola de l'Almara**" tal com figura, per eixemple, en la "*delimitació del bovalar*" en successius documents del Justícia Civil de data 27 setembre 1.441, 31 maig 1.462 o inclús de 1.694.

Cal destacar que el seu traçat s'ha mantingut fins no fa molts anys ab les seues característiques originaries, -sent una séquia de fanc- si bé a través dels segles es feren certes obres de manteniment, com les datades a principis del segle XVII, en temps del senyoriu del Patriarca Don Juan de Ribera.

Evidentment, Burjassot ha experimentat cronològicament successius canvis en la jurisdicció i administració territorial; considerant l'especial etapa del senyoriu. I per tant l'ús de la séquia de Faytanar també evolucionà. Esta séquia té unes característiques d'ordre jurisdiccional que la fan un tant singular respecte a les atres principals que reguen el terme de Burjassot: la de Moncada i la de Tormos ab els seus braços.

Dic aixó perquè una d'eixes característiques és que segons consta en la documentació del segle XIX, sempre se l'ha considerat com una séquia que corresponia al "*Comú*", es dir a la comunitat. I, per tant, la competència respecte a l'ús, manteniment i escura del caixer li concernia a l'ajuntament de Burjassot; si bé les aigües de reg s'administraven entre els seus propis regants.

Per eixemple, en un moment històric tan singular com la revolució de 1.868, ací a Burjassot, al poc d'instaurar-se la Junta Revolucionaria, sent alcalde D. Salvador Almenar, en la sessió de 14 d'octubre de 1.868, en la qual es designaren els càrrecs municipals, es va nomenar al regidor encarregat del manteniment de la "**acequia del Común titulada de Fartamals**".

Demostració reiterada de la competència municipal sobre la séquia de Fartamal era el nomenament d'atandadors. Per eixemple, en acta del 12 de juliol de 1.891 es diu:

"Se nombró atandador del riego de la acequia de Fartamal á Francisco Ballester Senent."

Una altra característica molt interessant és que tradicionalment es diu -així m'ho comptà el síndic- que pel llit d'esta séquia ha de córrer sempre regularment certa quantitat d'aigua, segons el dret que consuetudinàriament gaudix la població de Burjassot com regal que va fer-li el Patriarca Juan de Ribera, quantitat que mai havia de deixar de circular, puix segons la tradició estava destinada per a fer us d'ella en cas d'incendi en les cases del poble.

Açò es fa patent, en la documentació municipal on figuren múltiples adaptacions o reparacions de la séquia, com les portades a terme en tot el segle XIX i XX. N'hi ha que considerar que, primer com a séquia de reg, després com d'us de servici urbà sanitari i d'extinció de focs, i en la seua última época com albelló antihigiènic ha generat moltes intervencions, tant de reparacions, escures, reconstruccions, etc. que han donat lloc a diversos acords i expedients municipals.

En quant a la superfície regada és difícil ara de determinar. Dificultat que és extensible a la superfície que es regava ab aigües de la séquia de Moncada, puix segons les diverses fonts documentals es donen superfícies diverses, així en el capítul 513 de les ordenances de la séquia consta que Burjassot regava i pagava per "*cequiatge i tacha*" en relació a vint i huit jovades; no obstant, encara que dita superfície no coincidix en atres documents ens pot donar una aproximació.

No cal dir que si volem comprendre la seua evolució hem de situar-la en un context i unes determinades circumstàncies cronològiques; recorden, per eixemple, que ací s'utilitzava com llavaner, i en el seu moment s'ubicà el matador vell (l'antic *matadero*) junt a esta séquia, així com també en el cas del *matadero* que després es construí prop de Cantereria, ab la finalitat de servir-se d'ella per a la necessària neteja de les instal·lacions.

Dit tot açò no cap dubte que la séquia de l'Almara, també coneguda com Fartamal (Fartamals o Faytanar, entre atres denominacions) que creuava la partida de l'Almara va implícita en la identitat d'este barri. I ausades que mereix no sols el nostre record, si no la seua protecció en aquells llocs on encara és recuperable.

Al respecte, en este barri es va aplicar el nom de l'Almara a un carrer, precisament on s'ha ubicat l'actual camp de futbol del Burjassot C.F.

En la pròxima entrega detallaré com este barri anà configurant-se, a l'estendre's, cap a vall, com continuació de l'antic nucli urbà, en direcció a la Cantereria, per la genuïna horta de Burjassot.

(Poden llegir la continuació en el pròxim bol.letí).

Santiago López Garcia

(Articuliste, i autor de *L'univers agrari de Burjassot*. s.p. 2003.)